

ТРУДОВЕ ПРАВО, ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

УДК 349.2
DOI

Д. О. Дмитренко

orcid.org/0000-0002-1320-4008

аспірант кафедри трудового права та права соціального забезпечення
Київського національного університету імені Тараса ШевченкаЕТАПИ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ
РОБОЧОГО ЧАСУ В УКРАЇНІ

Постановка проблеми. Праця є універсальною категорією, яка сприяє самотворенню особистості й охоплює майже всі сторони людської діяльності. Україна перебувала в складі різних держав, в яких панувала жорстока диференціація суспільства на вільних і рабів, саме тому правове регулювання робочого часу на теренах України пройшло значну кількість етапів розвитку й становлення. До прийняття «фабричних законів» робочий час регулювався звичаєвими нормами й не мав встановленої граничної тривалості. Такий факт може бути підтверджено положеннями «Руської Правди» 1016 року й Псковською Судною Грамотою (1397–1467 роки), за якими правовими суб'єктами серед робочого населення були лише бояри, вільні общинники, рядовичі й закупи. Інші невольні особи вважалися об'єктами правовідносин і не мали жодних прав, серед них челядь, холопи, роби й рядовниці. Таким чином, формування інституту робочого часу в Україні має тернисту історію, що бере свій початок із фактичного поневолення селян, які працювали майже цілодобово, до встановлення сорокагодинного робочого тижня в 1993 році.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання етапів становлення та розвитку правового регулювання робочого часу досліджували у своїх працях А.Г. Бірюкова, С.В. Вишневецька, А.В. Кацуба, В.Л. Костюк, А.С. Метіль, О.А. Шевченко, В.І. Щербина, І.І. Яцкевич та інші. Проте окремі питання етапів становлення потребують додаткових досліджень.

Метою статті є проведення історико-правового аналізу становлення та розвитку правового регулювання робочого часу в Україні з перших нормативних актів, що регулювали трудові відносини, до сучасних актів.

Виклад основного матеріалу. Учені виокремлюють різну періодизацію розвитку інституту робочого часу. Так, за думкою А.С. Метіль, виділяється п'ять етапів розвитку й становлення правового регулювання робочого часу, а саме:

- 1) XIV – кінець XIX століття;
- 2) кінець XIX століття – 1917 рік;

- 3) 1927–1945 роки;
- 4) 1945–1991 роки;
- 5) 1991 рік – дотепер [1].

О.А. Шевченко у своїй дисертаційній роботі виділяє такі історичні етапи:

- 1) 1918–1922 роки;
- 2) 1922–1956 роки;
- 3) 1956–1970 роки;
- 4) 1970–1991 роки;
- 5) 1991 рік – сьогодні [2].

До перших нормативних актів, що регулювали трудові відносини, у Російській імперії належить Положення від 24 травня 1835 року «Про відносини між господарями фабричних закладів і робочими людьми, які поступають на роботи за найманням». Відповідно до положення роботодавець зобов'язувався видавати правила внутрішнього трудового розпорядку, які були розміщені на стінах робочих кімнат або контори фабрики. Договір між роботодавцем і робітником (за наявності паспорта) міг заключатися в письмовій або усній формі й обов'язково мав містити положення про тривалість та умови контракту, і в жодному разі не перевищувати строк дії паспорта. Проте відсутність будь-якого контролю за виконанням такого положення фактично приводило до свавілля роботодавця щодо найманих робітників [3].

У другій половині XIX століття починає приділятися увага правовому регулюванню праці жінок і неповнолітніх. Положення від 7 серпня 1845 року «Про заборону фабрикантам залучати до трудових робіт малолітніх робітників віком до 12 років» забороняло працю неповнолітніх у період із 00:00 до 06:00, проте таке положення не містило санкцій проти роботодавців [4].

На відміну від територій Галичини, Буковини й Закарпаття, де кріпосна повинність була анульована після оголошення австрійським імператором Фердинандом I патенту про скасування всякої роботи й інших підданських повинностей 17 квітня 1848 року й підписання Закону про скасування кріпосного права для всієї Австрії 7 вересня 1848 році [5], у Російській імперії, до складу якої входило майже 80% території України, кріпо-

сне право було скасоване Маніфестом 19 лютого 1861 року «Про скасування кріпосного права» після селянських реформ [6]. Саме з 1861 року почалося створення та діяльність спеціальних комісій із розробки трудового законодавства.

Після прийняття Закону від 1 червня 1882 року «Про роботу неповнолітніх» роботодавці для підвищення освітнього рівня неповнолітніх робітників були зобов'язані відкривати школи при заводах, фабриках і мануфактурах, а інспекція контролювала виконання правил внутрішнього розпорядку, тривалості робочого часу й виконання інших умов закону. Тривалість робочого часу для осіб від 12 до 16 років не повинна була перевищувати 12 годин на день, включаючи 2 години перерви для сніданку, обіду й відпочинку. Тривалість роботи в нічний час не повинна була перевищувати 6 годин з обов'язковим наданням однієї години перерви на відпочинок та їжу. Неповнолітні працівники не залучалися до нічної праці після денної зміни, і навпаки, не залучалися до денної праці після нічної зміни [7, с. 21–29]. Нічна праця жінок була заборонена Законом від 3 червня 1885 року «Про заборону нічної праці неповнолітнім і жінкам на прядильних і ткацьких фабриках» [7, с. 30–45].

Уперше максимальна тривалість робочого часу для дорослих чоловіків була встановлена Законом від 2 червня 1897 року «Про тривалість і розподіл робочого часу в закладах фабрично-заводської та гірничої промисловості», яка не повинна була перевищувати 11,5 годин на день і 70 годин на тиждень із вихідним днем у неділю. Діти віком до 12 років не допускались до роботи на бавовнопрядильних і ткацьких мануфактурах, а тривалість робочого часу дітей віком від 12 до 16 років не повинна була перевищувати 6 годин на день. Для робітників віком від 12 до 16 років встановлювався двозмінний режим робочого часу, частина неповнолітніх працівників залучалася до праці до обіднього часу, а інша частина – після обіду. Також працівникам надавався період відпочинку й обідня перерва тривалістю 60 хвилин під час зміни. Праця в період з 20:00 до 06:00 була заборонена для жінок і підлітків віком до 18 років. Тривалість надурочних робіт не повинна була перевищувати 1 годину на добу, проте в аварійних випадках абсолютно всі робітники могли залучатися до нічної та надурочної праці. Робота з 22:00 до 04:00 дозволялась лише на безперервних виробництвах, таких як доменні печі, сахарні, винокурні, пивоварні, склоплавні, газові й інші заводи [7, с. 67–91].

З 1913 року трудове право стало окремою галуззю права після прийняття Уставу «Про промислову працю», який містив у собі всі наявні закони в галузі праці Російської імперії. Відповідно до статті 194 Уставу робочим часом або кількістю робочих годин на добу для кожного

працівника вважався час, протягом якого робітник повинен був знаходитися на виробничому підприємстві для виконання роботи, визначеній у договорі наймання [8]. Тривалість робочого часу не повинна була перевищувати 11,5 годин на добу у звичайні дні й 10 годин на добу в суботу й напередодні святкових днів (стаття 196). Не допускалися до роботи неповнолітні віком до 12 років, а підлітки віком від 12 до 15 років могли бути залученими до праці в будь-які дні, крім неділі й святкових днів, тривалістю не більше 8 годин на добу, включаючи час відвідування школи, перерв під час зміни й сніданок, обід і вечерю (стаття 75). Нічною вважалася праця в період з 21:00 до 05:00 за умови роботи в одну зміну й з 22:00 до 04:00 для робіт із двома й більше змінами (стаття 196). Максимальна тривалість робочого часу для нічних працівників становила 10 годин на добу (стаття 197). Нічна праця заборонялася неповнолітнім віком до 15 років чоловічої статі (стаття 75), підліткам жіночої статі віком до 17 років і жінкам (стаття 68). Договір наймання повинен був містити положення щодо переліку робіт, які були необхідними за технічними умовами виробництва для залучення робітників до надурочної роботи за їх згодою (стаття 200) [8].

Наступний етап становлення та розвитку правового регулювання робочого часу настає після Жовтневої революції, приходу до влади більшовиків і прийняття Декрету Ради Народних комісарів Російської Радянської Федеративної Соціалістичної Республіки (далі – РРФСР) «Про восьмигодинний робочий день» від 29 жовтня 1917 року, дія якого розповсюджувалась на всіх робітників на всіх типах підприємств і господарств, незалежно від їх розміру й форми власності. Тривалість робочого часу становила 8 годин на добу й 48 годин на тиждень, включаючи час для приведення робочого приміщення в робочий стан (стаття 2) [9]. Також статтею 14 Декрету встановлювалась скорочена тривалість робочого часу для робітників, які працюють на підприємствах зі шкідливими умовами праці. Нічною працею вважалася праця в період з 21:00 до 05:00, до якої могли залучатися лише працівники, котрі досягли шістнадцятирічного віку (стаття 6). Надурочна робота не дозволялась жінкам та особам, які не досягли вісімнадцятирічного віку. А виконання надурочних робіт повнолітніми особами чоловічої статі дозволялось лише у виключених випадках (стаття 18) [9]. Тривалість надурочних робіт не повинна була перевищувати 4 годин на добу протягом двох днів поспіль та оплачувалась у подвійному розмірі (стаття 22) [9].

Закон Центральної Ради про восьмигодинний робочий день, прийнятий 25 січня 1918 року, фактично повторював положення Декрету Ради Народних комісарів РСФРР «Про восьмигодинний

робочий день» і закріплював право робітника на 8-годинний робочий день і 48-годинний робочий тиждень. Порушники Закону притягалися до суду. Однак після чисельних локаутів власників підприємств 17 серпня 1918 року Центральною Радою був прийнятий Закон «Про зміни й доповнення в законі про 8-годинний робочий день від 25 січня 1918 року», який на практиці збільшував тривалість робочого часу з 8 до 12 годин на добу [10].

З кінця 1920 року в Україні остаточно встановлюється радянська державність після затвердження РРФСР резолюції «Про радянську владу в Україні» й ухвалення Центральним Виконавчим Комітетом (далі – ЦВК) і Радою Народних Комісарів (далі – РНК) Української Соціалістичної Радянської Республіки (далі – УСРР) постанови «Про створення Всеукраїнського Революційного комітету» 11 грудня 1919 року. Саме тому положення першої української радянської Конституції 10 березня 1919 року були ухвалені й опубліковані російською мовою та повністю повторювали текст Конституції РСФРР. Третій розділ Конституції «Декларація прав та обов'язків трудового й експлуатованого народу» містив положення щодо влади робітничого класу, свободи слова, союзів і зібрань для робочого населення та скасування приватної власності. Конституція в статті 28 закріплювала обов'язкову працю для всіх громадян [11].

Кодекс законів про працю УСРР був затверджений третьою сесією Всеукраїнського центрального виконавчого комітету шостого скликання та введений в дію 2 грудня 1922 року. Основою Кодексу законів про працю (далі – КЗпП) УСРР став КЗпП РСФРР, який був введений в дію 9 листопада 1922 року. Робочому часу був присвячений 10 розділ. КЗпП УСРР встановлював восьмигодинний робочий день для всіх працівників за виключенням: осіб віком від 16 до 18 років; робітників, які працюють на підземних роботах; осіб розумової та конторської праці, для яких встановлювався шестигодинний робочий день. Для осіб, які працювали на підприємствах із важкими й шкідливими умовами праці, встановлювалась скорочена тривалість робочого часу відповідно до норм, встановлених Комісаріатом Праці (стаття 95). Нічною вважалася праця в період з 22:00 до 06:00. За умови роботи в нічний час тривалість робочого часу скорочувалася на одну годину, а оплата такої роботи була збільшена (на одну сьму або на одну п'яту за кожну годину праці) (стаття 96). Жінкам та особам віком до 18 років заборонялося працювати в нічний час (стаття 130) [12]. Для робітників, які виконували ремонтні або сільськогосподарські роботи або працювали за трудовим договором у домашньому господарстві, обслуговуючи громадян і членів їх сімей, робочий час міг бути поділений на

декілька частин будь-якої тривалості задля того, щоб тривалість робочого часу протягом місяця не перевищувала нормальну місячну тривалість робочих годин (стаття 97). Робочим також надавалися перерви для відпочинку й прийому їжі, які не враховувались до робочого часу. На безперервних роботах робітнику надавалася можливість приймати їжу протягом робочого часу (стаття 98) [12]. Надурочні роботи, як правило, допускалися лише у виключених випадках:

1) за умови робіт, необхідних для оборони республіки й для запобігання громадським лихам і небезпекам;

2) за необхідності закінчити почату роботу внаслідок непередбаченої або випадкової затримки з технічних умов підприємства, яка може призвести до псування матеріалів або машин;

3) за умови тимчасових робіт, пов'язаних із ремонтом і відновленням механізмів, у тих випадках, коли розлад таких механізмів призводить до припинення робіт для значної кількості робітників;

4) за умови робіт з усунення випадкових або непередбачених обставин, які порушують правильне функціонування водопостачання, освітлення, каналізації, транспорту й поштово-телеграфного й телефонного зв'язку (стаття 104).

Тривалість надурочних робіт не повинна була перевищувати 4 годин на день протягом 2 днів поспіль (стаття 106) [12].

Напередодні святкових днів і днів додаткового відпочинку тривалість робочого часу не повинна була перевищувати 6 годин на добу, які оплачувались як повний робочий день (стаття 113) [12].

Вагітним і матерям, які годують груддю, заборонялися нічні й надурочні роботи (стаття 131). Також матерям-годувальницям надавалися додаткові перерви для годування дитини, які включалися в робочий час, їх частота визначалася правилами внутрішнього розпорядку, а тривалість кожної повинна була становити щонайменше 30 хвилин (стаття 134) [12].

15 жовтня 1927 року на честь десятиріччя Жовтневої революції ЦВК Союзу Радянських Соціалістичних Республік (далі – СРСР) був виданий Маніфест, за яким усі підприємства мали перейти на семигодинний робочий день і п'ятиденний робочий тиждень зі збереженням заробітної плати. Декретом Ради Народних Комісарів від 10 листопада 1928 року «Про скорочений робочий день» для робітників, зайнятих на важких роботах і роботах із шкідливими умовами праці, був введений тригодинний, чотиригодинний або шестигодинний робочий день [13, с. 32–33]. У Постанові Народного Комісаріату Праці (далі – НКП) СРСР «Про робітників із ненормованим робочим днем» № 106 від 13 лютого 1928 року зазначалося, що ненормований робочий день на підприємствах,

господарствах і закладах може застосовуватись до: осіб адміністративного, управлінського, технічного й господарського персоналу; осіб, праця яких не піддається обліку часу (консультанти, інструктори, агенти й інші); осіб, які визначають тривалість робочого часу за власним розсудом; осіб, робочий час яких розділений на частини з невизначеною тривалістю [14].

2 січня 1929 року була прийнята Постанова «Про семигодинний робочий день», ухвалена ЦВК і РНК СРСР, після якої близько 80% підприємств перейшли на семигодинний робочий день на умовах шестиденки (п'ятиденний робочий тиждень з одним вихідним) [15]. Проте Постановою РНК СРСР «Про перехід підприємствами й установами Союзу РСР на безперервне виробництво» від 26 серпня 1929 року Уряд визнав необхідним переведення підприємств та установ на безперервне виробництво, починаючи з 1929–1930 року [16]. Підприємства й установи повинні були працювати безперервно, і на них встановлювалась «п'ятиденка». Вихідні дні надавалися кожній п'ятій частині працівників кожного дня [16].

Новий етап становлення правового регулювання робочого часу бере свій початок у воєнний час. Найвизначнішим актом 1940-х років став Наказ Президії Верховної Ради СРСР від 26 червня 1940 року «Про перехід на восьмигодинний робочий день і на семиденний робочий тиждень і на заборону самовільного залишення робітниками й службовцями підприємств та установ». Відповідно до Наказу тривалість робочого часу збільшувалась до 8 годин на добу для: підприємств із семигодинним робочим днем; робіт із шестигодинним робочим днем (за виключенням осіб, які залучаються до праці зі шкідливими умовами); для службовців всіх установ; для осіб, які досягли шістнадцятирічного віку (стаття 1) [17]. Шестиденний робочий тиждень замінювався семиденним із загальним вихідним днем у неділю. Постановою РНК СРСР № 1104 від 27 червня 1940 року було встановлено, що тривалість нічної зміни повинна становити 7 годин [18]. Самовільне залишення роботи дозволялося лише робітникам, які: повинні припинити роботу через їх зарахування до вищого чи середнього навчального закладу; досягли пенсійного віку; не можуть виконувати таку роботу відповідно до висновку медично-трудової експертної комісії. В інших випадках працівників за вироком народного суду засуджували до 2–6 місяців тюремного ув'язнення. За прогул без поважної причини працівник карався виправними трудовими роботами за місцем роботи строком до 6 місяців з утриманням заробітної плати до 25% (стаття 5) [17]. Положення такого указу були скасовані лише в 1956 році Наказом Президії Верховної Ради СРСР «Про скасування судової відповідальності робітників і службовців за самовільне

залишення підприємств та установ і за прогул без поважних причин» від 25 квітня 1956 року [19].

Наказом Президії Верховної Ради СРСР «Про режим робочого часу робітників і службовців у воєнний час» від 26 червня 1941 року встановлювалось право директорів підприємств промисловості, транспорту, сільського господарства й торгівлі встановлювати надурочні роботи тривалістю від 1 до 3 годин на добу для всіх працівників за виключенням вагітних жінок (починаючи із шостого місяця вагітності) і матерів-годувальниць протягом 6 місяців годування. Тривалість надурочних робіт для осіб, які не досягли шістнадцятирічного віку, не повинна була перевищувати двох годин. Оплата надурочної праці проводилась у полуторному розмірі [20].

15 серпня 1955 року Президія Верховної Ради СРСР прийняла Наказ «Про відпустки й умови праці підлітків», відповідно до якого з метою покращення умов праці, відпочинку й навчання осіб віком до 18 років встановлювався чотиригодинний робочий день для робітників віком від 14 до 16 років і семигодинний робочий день для робітників віком від 16 до 18 років [21]. З 1 липня 1956 року тривалість робочого часу робітників і службовців віком від 16 до 18 років була скорочена до 6 годин Наказом Президії Верховної Ради СРСР «Про встановлення шестигодинного робочого дня для підлітків віком від 16 до 18 років» від 5 травня 1956 року [22].

Визначною подією в історії правового регулювання робочого часу України стала ратифікація Конвенції Міжнародної Організації Праці № 47 «Про скорочення робочого часу до сорока годин на тиждень» 9 червня 1956 року, проте її положення були імplementовані національним законодавством значно пізніше [23].

Найвизначнішим етапом розвитку правового регулювання робочого часу в Україні стало прийняття Кодексу законів про працю 10 грудня 1971 року [24], який набрав чинності з 1 червня 1972 року й діє на території України до сьогодні. Кодексом була встановлена скорочена тривалість робочого часу для неповнолітніх осіб – 36 годин на тиждень для осіб віком від 16 до 18 років і 24 години – для дітей віком від 15 до 16 років. Работодавцем міг встановлюватись п'ятиденний або шестиденний тиждень, його максимальна тривалість не повинна була перевищувати 41 годину, а напередодні святкових днів робочий час скорочувався на одну годину.

Після проголошення незалежності України Постановою Верховної Ради Української РСР «Про проголошення незалежності України» від 24 серпня 1991 року [25] розпочато новий етап розвитку трудового законодавства України. Законом України «Про внесення змін до Кодексу законів про працю України у зв'язку з встановленням

40-годинного робочого тижня» від 17 листопада 1993 року тривалість робочого часу скоротилася з 41 години до 40 годин [26].

На сучасному етапі проводиться активна робота над проектом Трудового Кодексу України, який має бути більш адаптованим до сучасних умов праці, наприклад, стаття 149 Проекту стосується працівників, які працюють на умовах дистанційної (надомної) роботи й мають право планувати свій робочий час самостійно за умови дотримання строків виконання робіт [27].

Висновки. Дослідження наукової літератури щодо питання історичної періодизації правового регулювання робочого часу дозволяє зробити висновок, що варто виділити 7 етапів становлення та розвитку, а саме:

1. Початок XIX століття – 1861 рік (із першої збірки законів на основі звичаєвого права до скасування кріпацтва в Російській імперії).

2. 1861–1917 роки (зі скасування кріпацтва до формування фабричного законодавства).

3. 1917–1940 роки (з приходу до влади більшовиків після Жовтневої революції до введення безперервного виробництва під час Другої Світової війни).

4. 1940–1956 роки (з введення безперервного виробництва до його скасування та скасування судової відповідальності за самовільне залишення роботи).

5. 1956–1971 роки (зі скасування безперервного виробництва до прийняття Кодексу Законів про працю УРСР);

6. 1971–1991 роки (з прийняття Кодексу Законів про працю УРСР до проголошення Незалежності України);

7. 1991 рік – сьогодні (з проголошення Незалежності України до сучасності).

Література

1. Метіль А.С. Правове регулювання робочого часу в умовах Євроінтеграції України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05. ; Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди. Харків, 2017. 234 с.

2. Шевченко О.А. Особливості правового регулювання робочого часу в умовах ринкової економіки: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05 ; Східноукраїнський Національний Університет імені В. Даля. Луганськ, 2012. 181 с.

3. Шпаковский Ю.Г., Потапчук И.В. Положение об отношениях между хозяевами фабричных заведений и рабочими людьми, поступающими оные по найму 24 мая 1835 г. *Вестник Университета имени О.Е. Кутафина (МГЮА)*. 2017. № 10. С. 261–262. URL: <https://vestnik.msal.ru/jour/article/view/280>

4. Иванов Г.С. Охрана труда: от античности к современности. *Интернет-журнал «Наукоедение»*. 2016. Том 8. № 3. С. 1–13. URL: <http://naukovedenie.ru/PDF/16EVN316.pdf>.

5. Мельничук Н.С. Причины й наслідки скасування кріпосного права в Галичині в складі

Австрійської монархії (історико-правові аспекти). *Право і суспільство*. 2015. № 5 (2). С. 7–13. URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2015/5_2_2015/part_2/4.pdf.

6. Реєнт О.П. До проблеми скасування кріпосного права в 1861 р. *Український історичний журнал*. 2011. № 1. С. 34–51. URL: <http://history.org.ua/JournALL/journal/2011/1/3.pdf>.

7. Литвиновъ-Фалинский В.П. Фабричное законодательство и фабричная инспекция. Изд. 2-е., испр. и доп. Санкт-Петербургъ. : Типографія А.С. Суворина, Зртелевъ пер. Д. 13, 1904. 372 с. URL: <http://www.hist.msu.ru/Labour/Litvinov/index.htm>.

8. Устав о промышленном труде с правилами и разъяснениями / Сост. В.В. Громан. Пг. 1915. *Свод законов Росс. Имп.* Т. XI. Ч. 2. Санкт-Петербург, 1913. URL: <http://www.hist.msu.ru/Labour/Law/ustav.htm>.

9. Про восьмьгодинний робочий день : Декрет Ради Народних Комісарів РСФРР від 29 жовтня 1917 року. URL: <http://www.economics.kiev.ua/download/ZakonySSSR/data04/tex17589.htm>.

10. Терлюк І.Я. Трудові відносини у контексті правової політики українських національних державних формацій (1917–1921 рр.) : Законодавчий аспект. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: *Юридичні науки*. 2016. № 855. С. 316–322. URL: <http://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2017/aug/5785/vnulpurn201685550.pdf>.

11. Боева О.С. Деякі аспекти судового захисту трудових прав за часів становлення державності України (1917–1922 рр.). Частина 2./ *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: *Право*. 2016. № 41. Том 1. С. 161–166. URL: <http://visnyk-juris-uzhnu-uz.com/wp-content/uploads/2020/12/No.41-1.pdf>.

12. Кодекс Законов о Труде РСФСР 1922 года. URL: https://pravo.by/ImgPravo/pdf/sm_full.aspx_guid=1711831479396362.pdf.

13. Актуальные проблемы трудового права : учебник для магистрантов / отв. ред. Н.Л. Лютов. Москва : Проспект, 2017. 688 с. URL: <https://publications.hse.ru/mirror/pubs/share/direct/227162226>.

14. Працівник з ненормованим робочим днем : Постанова НКП СРСР від 13 лютого 1928 року № 106. URL: http://www.libussr.ru/doc_ussr/ussr_3358.htm.

15. Метіль А.С. Історичний розвиток трудового права та законодавства в Україні. *Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету*. Серія: *Історичні науки*. 2017. № 37. С. 259–263. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvidgu_2017_37_37.

16. Про перехід підприємствами та установами Союзу РСР на безперервне виробництво : Постанова НКП СРСР від 26 серпня 1929 року. URL: http://www.libussr.ru/doc_ussr/ussr_3590.htm

17. Про перехід на восьмьгодинний робочий день і на семиденний робочий тиждень та на заборону самовільного залишення робітниками і службовцями підприємств й установ : Наказ Президії Верховної Ради СРСР від 26 червня 1940 року. URL: http://www.libussr.ru/doc_ussr/ussr_4252.htm

18. Про порядок проведення Наказу Президії Верховної Ради СРСР від 26. Червня 1940 року «Про перехід на восьмьгодинний робочий день і на семиденний робочий тиждень та на заборону самовільного залишення робітниками і службовцями підприємств й установ : Постанова Ради Народних Комісарів СРСР від 27 червня 1940 року № 1104. URL: http://www.libussr.ru/doc_ussr/ussr_4255.htm.

19. Про скасування судової відповідальності робітників і службовців за самовільне залишення підприємств та установ, і за прогул без поважних причин : Наказ Президії Верховної Ради СРСР від 25 квітня 1956 року. URL: http://www.libussr.ru/doc_ussr/ussr_5077.htm.

20. Про режим робочого часу робітників і службовців у воєнний час : Наказ Президії Верховної Ради СРСР від 26 червня 1941 року. URL: http://www.libussr.ru/doc_ussr/ussr_4322.htm

21. Про відпустки та умови праці підлітків : Наказ Президії Верховної Ради СРСР від 15 серпня 1955 року. URL: http://www.libussr.ru/doc_ussr/ussr_5024.htm.

22. Про встановлення шестигодинного робочого дня для підлітків віком від 16 до 18 років : Наказ Президії Верховної Ради СРСР від 25 травня 1956 року. URL: http://www.libussr.ru/doc_ussr/ussr_5091.htm

23. Про скорочення робочого часу до сорока годин на тиждень : Конвенція МОП. № 47 від 22 червня 1935 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_145#Text.

24. Кодекс законів про працю України від 10 грудня 1971 року № 322-VIII. База даних «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>.

25. Про проголошення незалежності України : Постанова Верховної Ради Української РСР від 24 вересня 1991 року № 1427-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1427-12#Text>.

26. Про внесення змін до Кодексу законів про працю України у зв'язку з встановленням 40-годинного робочого тижня : Закон України від 17 листопада 1993 року № 3610-XII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3610-12#Text>.

27. Про працю : Проект Закону України від 28 грудня 2019 року № 2709. База даних «Законодавство України». URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67833.

Анотація

Дмитренко Д. О. Етапи становлення та розвитку правового регулювання робочого часу в Україні. – Стаття.

Стаття присвячена дослідженню етапів розвитку й становлення правового регулювання робочого часу в Україні. Автор виділяє 7 етапів становлення та розвитку:

1) початок XIX століття – 1861 рік (із першої збірки законів на основі звичаєвого права до скасування кріпацтва в Російській імперії);

2) 1861–1917 роки (зі скасування кріпацтва до формування фабричного законодавства);

3) 1917–1940 роки (з приходу до влади більшовиків після Жовтневої революції до введення безперервного виробництва під час Другої Світової війни);

4) 1940–1956 роки (з введення безперервного виробництва до його скасування та скасування судової відповідальності за самовільне залишення роботи);

5) 1956–1971 роки (зі скасування безперервного виробництва до прийняття Кодексу Законів про працю УРСР);

6) 1971–1991 роки (з прийняття Кодексу Законів про працю УРСР до проголошення Незалежності України);

7) 1991 рік – сьогодні (з проголошення Незалежності України до сучасності).

Проаналізовано правове регулювання робочого часу протягом кожного періоду.

З'ясовано, що до перших нормативних актів, що регулювали трудові відносини, належить Положення від 24 травня 1835 року «Про відносини між господарями фабричних закладів і робочими людьми, які поступають на роботи за найманням», за яким роботодавець зобов'язувався видавати правила внутрішнього трудового розпорядку, котрі були розміщені на стінах робочих кімнат або контори фабрики. Проте максимальна тривалість робочого часу була вперше встановлена Законом від 2 червня 1897 року «Про тривалість і розподіл робочого часу в закладах фабрично-заводської та гірничої промисловості», яка не повинна була перевищувати 11,5 годин на день і 70 годин на тиждень для повнолітніх і 6 годин на день для осіб, які не досягли шістнадцятирічного віку, з вихідним днем у неділю. Визначено, що з 1940 до 1956 року Наказом, який поширювався на всю територію СРСР, був введений восьмигодинний робочий день і семиденний робочий тиждень із заборною самовільного залишення робітниками й службовцями підприємств та установ.

Зроблено висновок, що найвизначнішим етапом розвитку правового регулювання робочого часу в Україні стало прийняття Кодексу законів про працю 10 грудня 1971 року, який діє на території України дотепер. На сучасному етапі проводиться активна робота над проектом нового Трудового Кодексу України, положення якого адаптовані до сучасних умов праці.

Ключові слова: робочий час, етапи становлення, тривалість робочого часу, фабричні закони, робочий тиждень.

Summary

Dmytrenko D. O. Phases of development and formation of legal regulation of working time in Ukraine. – Article.

This article considers phases of development and formation of legal regulation of working time in Ukraine. The author identifies 7 phases of formation and development:

1) The beginning of the XIX century – 1861 (from the first laws based on customary law to abolition of serfdom in the Russian Empire);

2) 1861–1917 (from abolition of serfdom to formation of factory legislation);

3) 1917–1940 (from Bolsheviks' rise to power after the October Revolution to seven-day working week of continuous production during World War II);

4) 1940–1956 (from seven-day working week of continuous production to its abolition, and abolition of judicial liability for leaving work arbitrarily);

5) 1956–1971 (from abolition of continuous production to adoption of the Labor Code of the USSR);

6) 1971–1991 (from the adoption of the Labor Code of the USSR to the proclamation of Independence of Ukraine);

7) 1991 – present (from the proclamation of Ukraine's independence to the present).

Author analyses the legal regulation of working hours of every phase.

It was found that the first regulations governing labor relations was included in the Regulation of 24th of May 1835 “On relations between owners of factory establishments and hired workers”, according to which employer undertook to issue rules of internal labor regulations that were placed on clearly visible areas of working rooms or offices of factory. However, the maximum duration of working time was firstly established by the Decree of 2nd of June 1897 “On the duration and distribution of work-

ing time in the factory and mining industry”, that should not exceed 11.5 hours per day and 70 hours per week for full-time workers, and 6 hours a day for workers under the age of sixteen, with a day off on Sunday. It is determined that from 1940 to 1956, the Decree, which extended to the entire territory of the USSR introduced an eight-month working day and a seven-day working week with prohibiting of unauthorized leaving of the working place.

It is concluded that the most significant phase in the development of legal regulation of working time in Ukraine was the adoption of the Labor Code in 1971, that is in force up to this day. At the present stage, active work is being done on the draft of the new Labor Code of Ukraine, the provisions of which are adapted to modern working conditions.

Key words: working hours, phases of development, duration of working hours, factory acts, working week.